

Gavora, P. Úvod do pedagogického výzkumu.

Brno: Paido, 2010. 2., rozšířené vydání.

Český pedagogický výzkum si rozhodně nemůže stěžovat na nedostatek kvalitních publikací o metodách výzkumu. Vedle práce J. Pelikána (1998) zabývající se kvantitativní metodologií a R. Švaříčka, K. Šed'ové a kol. (2007) o kvalitativní metodologii a některých dalších prací dostává nyní pedagogická veřejnost komplexní příručku, která obsahuje obě metodologie. Je to Gavorův Úvod, který je v důsledku svých originálních vlastností mezi metodologickými příručkami tím nejlepším, co mají dnes k dispozici čeští a slovenští výzkumníci v pedagogice.

Autor knihy, profesor Peter Gavora z Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, je českým odborným pedagogům jistě znám z řady svých knižních a časopiseckých publikací, i jako častý posuzovatel habilitačních a jiných prací. Podle mých zjištění je nejčastěji citovaným slovenským autorem v českých pedagogických publikacích. Recenzovaná kniha je druhým, podstatně rozšířeným a aktualizovaným vydáním Úvodu do pedagogického výzkumu, který poprvé vyšel v českém překladu v roce 2000, rovněž v nakladatelství Paido.

Co je obsahem nové Gavorovy knihy a v čem spočívají její výborné vlastnosti? Kniha má 25 kapitol a s přílohami a bibliografií zaujímá 261 stran, které jsou obsahově členěny na čtyři části: První tři kapitoly čtenáře skutečně uvádějí do problematiky výzkumu. Autor objasňuje, co je vědecký výzkum a jakou roli v něm má teorie, jak se pedagogický výzkum připravuje a realizuje, jak se vyhledávají relevantní informační zdroje, včetně elektronických atd. V tomto rámci jsou uváděny nejvýznamnější české a slovenské pedagogické časopisy (opominuta je jen Aula – český časopis věnující se terciárnímu školství a vzdělávání). Začínajícímu výzkumníkovi je pak nabídnuta volba: Jevy edukační reality lze zkoumat a interpretovat s využitím metod buď kvantitativního výzkumu nebo kvalitativního výzkumu.

Druhá, nejrozsáhlejší část knihy (kapitoly 4–18) se zabývá podrobně kvantitativním výzkumem. Jsou popsány základní otázky týkající se vymezení výzkumného problému a formulace hypotéz, stanovení výzkumného souboru a srozumitelně je vysvětleno, co je validita a reliabilita výzkumného nástroje. Pak jsou popsány základní metody kvantitativního výzkumu – pozorování, škálování, dotazník, interview, obsahová analýza textu a experiment, a připojeny

jsou pokyny ke zpracování údajů a interpretaci dat. Všechny kapitoly jsou velmi instruktivní a zaměřené na praxi. Např. důkladně je vysvětleno (s příklady a cvičnými úkoly), jak provádět různé druhy výběru nebo jak stanovit potřebný rozsah výběrového souboru apod.

Následuje výklad o kvalitativně orientovaném výzkumu (kapitoly 19–25). Autor zde čtenářům zpřístupňuje „filozofii“ tohoto výzkumu a jeho hlavní metody – pozorování, interview, analýza produktů člověka. Dále pak vysvětluje, jak se tvoří teorie na základě kvalitativního výzkumu a jak se píše o jeho výsledcích (tvorba a styl textů). Celkově je část knihy o kvalitativním výzkumu méně rozsáhlá než část o kvantitativním výzkumu, ale to jistě koresponduje s počtem aplikací obou typů výzkumu jak u nás, tak v zahraničí, kde kvantitativní výzkum stále převládá.

Čtvrtou část knihy představují přílohy. Je jich celkem dvanáct a jsou velmi užitečné, neboť jde většinou o nástroje, jež byly aplikovány v konkrétních empirických výzkumech a osvědčily se. Jsou to např. Zásady zhotovování protokolu vyučovací hodiny; Dotazník Kvalita života žáka ve třídě; Dotazník učitelova pojetí výuky; Dotazník priorit rodičů aj. Připojena je i norma bibliografické citace, kterou často začínající výzkumníci neznají či nedodržují.

Poslední část knihy tvoří bibliografické odkazy k slovenské, české a zahraniční literatuře o pedagogickém výzkumu, se zvláštním oddílem o literatuře o statistických procedurách výzkumu (zde je opomínuta důležitá monografie M. Chrásky *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu*, 2007, publikovaná v Gradě).

Gavorova kniha má specifické pozitivní vlastnosti, jimiž se vymyká od běžného typu metodologických příruček. Především je její výklad velmi jasný a srozumitelný. Gavora ovládá brilantně umění připoutávat čtenářovu pozornost – tím, že čtenáře oslovuje, vede ho a také mu zadává úkoly. Doktorandům nebo začínajícím výzkumníkům poskytuje kniha užitečné rady začleněné průběžně v textu – např. když autor upozorňuje začátečníky na chyby vyskytující se při informační přípravě výzkumu nebo když formuluje různá doporučení k správné aplikaci jednotlivých výzkumných metod. Navíc je text vybaven mnoha konkrétními příklady, které demonstrují, jak ta či ona metoda byla již aplikována v nějakém publikovaném výzkumu.

Uplatňováním těchto postupů kniha spojuje rysy vědecké monografie a vysokoškolské učebnice, jak to umějí dělat mnozí odborníci v anglosaských

zemích. A aby text nebyl jen suchopárným čtením, Gavora obveseluje čtenáře žertovnými fotografiemi parodujícími v cimrmanovském stylu výzkumníky a jiné aktéry. Takové „nevážené“ žertování ve vážné publikaci si může dovolit jen autor Gavorova formátu, stěží by to mohl napodobovat někdo jiný.

Ve srovnání s prvním vydáním je kniha rozšířena o 54 stran. I když již původní verze byla pro české uživatele přínosná (často jsem ji doporučoval studentům a doktorandům), nová verze je nejen rozsáhlejší, ale také v jednotlivých partiích propracovanější, resp. zcela nová. To je nejzřetelnější v kapitolách o metodách kvalitativního výzkumu, kde autor využívá jak svých solidních znalostí ze zahraničních metodologických prací, tak svých zkušeností z vlastní aplikace některých kvalitativních metod.

Gavorův nový Úvod by neměl chybět v osobní knihovně žádného odborného pedagoga, i takového, jenž výzkum přímo neprovádí, ale potřebuje mít vhled do procedur a aplikací různých metod. Kniha by měla být povinnou literaturou všech doktorandů i studentů magisterských oborů. Bude je důkladně poučovat, a to způsobem „k čtenáři přátelským“.

Jan Průcha

Janík, T., Knecht, P. (Hrsg., Eds.) New Pathways in the Professional Development of Teachers – Neue Wege in der Professionalisierung von Lehrer/-inne/n.

Wien, Berlin: LIT Verlag, 2010, 234 s. ISBN 978-3-643-50153-0.

Recenzovaný sborník o nových cestách v profesionálním rozvoji učitelů vyšel jako 7. svazek rakouské ediční řadě „Erziehungswissenschaft“. Přináší příspěvky k dané problematice z konference, která se konala ve dnech 15. až 16. 6. 2010 na Pedagogické fakultě MU v Brně. Konference se zúčastnilo 50 odborníků z 13 zemí, jednání probíhalo v plénu a ve 3 pracovních sekcích, jednacími jazyky byly angličtina a němčina. Sborník obsahuje texty 24 studií v angličtině a 24 v němčině.

Editoři sborníku v úvodu uvádějí, že dominantní otázkou konference bylo posoudit, jak se v současnosti zkoumá, rozvíjí a ovlivňuje odborná kvalifikace učitelů, a seznámit odbornou veřejnost s inovativními modely a prostředky

učitelské profesionalizace. K těmto otázkám se v úvodních studiích vyslovují čtyři autoři, a to s různým zaměřením. J. Mayr (Rakousko) rozvíjí problém výběru a podpory zájemců o učitelské povolání, M. Píšová (Česká republika) osvětluje otázku expertnosti učitelů, P. Jelemenská (Rakousko) přibližuje čtenářům oborově didaktické koučování a J. Kühnis (Švýcarsko) se věnuje novým trendům ve vzdělávání učitelů tělesné výchovy. Všechny příspěvky sborníku přinášejí k ústřední problematice cenné podněty, ovšem v různé míře obecnosti a novátorství.

Studie jsou ve sborníku zařazeny podle jazyka, v němž jsou napsány, ačkoliv na konferenci byly předneseny v jedné ze tří sekcí podle svého obsahu. V našem stručném přehledu se přidržíme obsahového členění, poněvadž umožňuje vytvořit si strukturovanější představu o celkovém zaměření a přínosu sborníku. Výraznou skupinu představují studie, které mají interdisciplinární teoretický nebo empirický charakter, sledují historický vývoj nebo současné trendy v rozvoji učitelské profese. Sem se například řadí studie o nárocích na učitele ve společnosti vědění, o aktuálních problémech profesionalizace, ale též o nebezpečí nové normativity, technologizace a přehnané subjektivizace projevujících se v učitelské profesi. Podnětné jsou teoretické analýzy vztahující se k sebereflexi, seberegulaci a ke kompetencím učitelů, nové pohledy na profesi se otevírají ve statích o přípravě učitelů s oporou o experimentální metody, o psychosomatické postupy aj. Rozboru jsou podrobeny vztahy mezi staršími a mladými učiteli, pozornost se věnuje také fenoménu „reflektujícího praktika“.

Značný počet příspěvků, zejména českých autorek, se zabývá problematikou cizojazyčné výuky. Do středu pozornosti se dostávají také otázky kvality cizojazyčné výuky, žákova osobnostního rozvoje, interkulturní komunikace, ale i otázky ryze odborné, např. fonetiky. Zkvalitňováním práce učitelů v jiných vyučovacích předmětech ve srovnání s cizími jazyky se zabývá relativně méně statí, nicméně zastoupeny jsou biologie, hudební výchova, tělesná výchova a balet. Nové cesty v přípravě učitelů představují studie o využití videotechniky, které demonstrují možnosti videa v pedagogické diagnostice, v jednotlivých fázích přípravy učitelů i v dalších oblastech edukačních aktivit. Nové cesty se hledají také v inovacích pedagogické praxe budoucích učitelů. Referuje se např. o modelech školní praxe v Estonsku a v České republice, o přípravě mentorů ve Slovinsku, o zaměření práce třídních učitelů, o specifice pedagogické praxe učitelů primární školy, o problémech se sledováním hodnotové orientace aj. Pro posílení evropské dimenze vzdělávání

jsou přínosné příspěvky, které přibližují kurikula přípravy budoucích učitelů v různých evropských zemích.

Přehled hlavních tematických okruhů sborníku ukazuje širší problematiku, kterou učitelská profese zahrnuje z pohledu svého dalšího rozvoje. Jde o teoretické, empirické, metodologické i praktické otázky, které je třeba zkoumat, ujasňovat, řešit a realizovat vzhledem k potřebám nastupující společnosti vědění. Rozsah záběru jednotlivých studií, které sborník prezentuje, zajisté nevyčerpává veškerou problematiku dalšího profesionálního rozvoje učitelské profese, avšak přináší zásadní impulsy k intenzivní teoretické, metodologické i praxeologické aktivitě v tomto směru. Sborník je též svědectvím, že hledání nových cest v profesionalizaci učitelství překračuje národní hranice a stává se aktuálním tématem celoevropského zájmu. Sborník by se proto měl stát předmětem studia jako inspirace pro zkvalitňování výchovně-vzdělávací práce nejen u nás, nýbrž také v celé sjednocující se Evropě.

Josef Maňák

Zounek, J., Šed'ová, K. Učitelé a technologie. Mezi tradičním a moderním pojetím.

Brno: Paido, 2009. 172 s. ISBN 80-7315-187-1.

Súčasná spoločnosť je ovplyvnená a čím ďalej tým viac ovplyvňovaná informačnými a komunikačnými technológiami (IKT). Technológie výraznou mierou zasahujú do diania v edukačnom prostredí. Predkladaná monografia Mgr. Jiřího Zounka, Ph.D, a Mgr. Kláry Šed'ové, Ph.D., okrem teoretického opisu týkajúceho sa IKT ponúka aj empirické zistenia z výskumu týkajúceho sa dôvodov používania IKT medzi učiteľmi vo vyučovacom procese. Veľmi cennými informáciami sú práve zistenia z výskumu, výrazne hodnotným prvkom sú respondenti, ktorých predstavujú učitelia základných škôl. Súčasné tendencie vo výskume týkajúceho sa IKT, či sa už jedná o ich využívanie alebo o problematiku názorov a postojov na IKT, majú za cieľ vyberať si za objekt výskumu žiakov alebo študentov. Tento výber výskumnej vzorky je pravdepodobne ovplyvnený jej relatívne ľahkou dostupnosťou a rýchlejším dosiahnutím veľkého počtu respondentov. To sa už ale nedá povedať o učiteľoch, kde sa často naráža na problém neochoty a zdlhavej procedúry od oslovenia po

získanie potrebných dát. Na základe vyššie uvedených skutočností je výskumná časť predkladanej monografie ojedinelým a vzácnym aspektom, ktorý prináša zaujímavé informácie a posúva hranice vedeckého poznania v danej oblasti o veľký krok dopredu. Monografia je rozdelená do dvoch kapitol, pričom každá z nich obsahuje po sedem podkapitol. Za povšimnutie stojí, že kapitoly ani podkapitoly nevystupujú ako samostatné jednotky, ale autori ich úspešne navzájom prepájajú. Prvá kapitola nesie názov *Moderní technologie ve vzdělávání*, kde autori poskytujú čitateľovi v jednotlivých podkapitolách teoretické vymedzenie pojmu informačné a komunikačné technológie. Najmä, čo sa týka prvej podkapitoly, kde autori rozvíjajú myšlienky definovania pojmu IKT, ktoré vyúsťujú do vlastnej definície. Druhou podkapitolou autori monografie sprevádzajú čitateľov históriou zavádzania IKT do vyučovacieho procesu, od počítačom podporovanej výuky až po e-learning, pričom ku každému konceptu prikladajú jeho stručnú charakteristiku. Ďalšia podkapitola prináša sumár výhod používania IKT vo vyučovacom procese. O tom, že IKT majú veľké množstvo výhod, sa už popísalo strašne veľa, uvádza sa to takmer v každej práci výskumného charakteru, ktorá vo svojej podstate v pozitívnom slova zmysle skúma zavádzanie IKT do edukačného prostredia. Tento fakt si určite uvedomili aj autori, keďže do monografie zaradili časť týkajúcu sa nevýhod IKT vo vzdelávaní, ktorá výraznou mierou sekunduje predchádzajúcej. Nosným textom danej podkapitoly je rozdelenie bariér zavádzania IKT do vyučovacieho procesu do troch úrovní: 1. bariéry na úrovni učiteľa; 2. bariéry v rovine školy a 3. bariéry na úrovni školského systému. Túto podkapitolu hodnotím zvlášť pozitívne, pretože sa jedná o jeden z mála súvislých textov, ktorý podáva ucelené informácie o možných nedostatkoch pri zavádzaní IKT do edukačného prostredia. Monografia pokračuje podkapitolou týkajúcou sa úlohou IKT v tradičnej a modernej paradigme vzdelávania. Autori uvádzajú aplikáciu tej ktorej paradigmy do využívania IKT v školskom prostredí. Táto podkapitola je prepojená s textom týkajúcim sa konceptov zavádzania IKT do vzdelávania, čo napomáha pochopeniu paradigiem výskumným pracovníkom, ktorí sa orientujú najmä na empirické uchopenie problematiky týkajúcej sa IKT a teória je pre nich len doplnkom k výskumnému šetreniu. V predposlednej kapitole týkajúcej sa teoretického vymedzenia IKT sa do hlavnej úlohy dostávajú učitelia a ich úloha pri využívaní IKT vo vyučovacom procese. V tejto kapitole trochu postrádam vlastné myšlienky autorov, ktorými by doplnili najmä vymedzenie úloh učiteľov pri využívaní IKT. Pozastavujem sa pri tom preto, lebo značná časť zdrojov je zahraničných a bolo by vhodné ich konfrontovať s českým prostredím. Možno je moja kritika bezpredmetná a v inej publikácii autori

daný problém rozvinuli do širších súvislostí. V poslednej časti teoretických vymedzení autori ponúkajú historický exkurz procesu začleňovania IKT do vzdelávania v Českej republike. Podkapitola je členená na dve časti, v prvej je orientácia na vývoj pred rokom 1989 a v druhej po roku 1989. Autori sa zameriavajú na vzdelávaciu politiku, ciele vládnych dokumentov a ich dopad na školstvo.

Druhá kapitola monografie nesie názov *Učiteľé a technologie v českých základných školách* a rozoberá výskumné zistenia autorov na výskumnej vzorke učiteľov z juhomoravských základných škôl. V prvej podkapitole autori načrtli základné témy, ktoré sú predmetom výskumu, a k nim uviedli metódy skúmania. Táto podkapitola slúži ako úvod k samotnej realizácii výskumu, jej text však trochu postráda zdroj resp. databázu, z ktorej autori čerpali. Druhou podkapitolou uvádzajú autori čitateľa do metód realizovaného výskumu. Okrem cieľov výskumu si autori kladú výskumné otázky, na ktoré hľadajú odpoveď v samotnom výskumnom šetrení. Okrem vyššie spomínaných informácií podkapitola obsahuje informácie o kvalitatívnej a kvantitatívnej fáze výskumu. Toto je ďalší fakt, ktorý dáva monografii punc jedinečnosti, pretože väčšina výskumných šetrení orientovaných na skúmanie IKT sa orientuje buď len na kvalitatívne alebo len na kvantitatívne spracovanie dát. Vidieť obidve metódy v jednom výskumnom šetrení patrí medzi raritu. Možno by stalo za zmienku ešte spomenúť aspoň v stručnosti použité metódy spracovania dát spolu s ich zdôvodnením. V ďalšej podkapitole sa autori zamerali na zistenie miery používania IKT vo vyučovaní a tiež aj v príprave naň. V podkapitole sú spracované dáta z dotazníkového šetrenia. Samotný text je vhodným spôsobom doplnený tabuľkami, v ktorých sú uvedené relatívne početnosti na jednotlivé otázky v dotazníku. Okrem percentuálneho spracovania získaných dát autori uvádzajú aj hodnoty Cramerovho V (táto metóda je používaná aj v ďalších podkapitolách), čo určite zvyšuje úroveň textu, jednak samotným použitím štatistickej metódy a potom aj výberom danej metódy, keďže s touto štatistickou metódou pracuje nie veľké množstvo kvantitatívnych výskumníkov. Pozitívnym faktom je aj vlastné zdôvodnenie výsledkov, čo patrí takisto medzi zriedkavé javy v prácach podobného charakteru. V ďalšej podkapitole autori rozoberajú stimuly a bariéry vo využívaní IKT, popritom na základe výsledkov autori vyčleňujú tri typy učiteľov na základe ich postojov k IKT. V tejto podkapitole sa už do hry okrem dát z dotazníku dostávajú aj výsledky kvalitatívneho šetrenia, pričom autori dôsledne uvádzajú odpovede učiteľov, čo nie je vždy dodržiavané, niekedy môžeme vidieť nepresné uvádzanie

odpovedí, inokedy zas prerozprávanie odpovedí bez použitia priamej reči. Cieľom obsiahlej piatej podkapitoly bolo vymedziť didaktické funkcie IKT. Môžeme tu opäť pozorovať použitie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód, pričom dochádza k prevahe kvalitatívnych metód. Autori monografie vyčleňujú celkom päť rôznych spôsobov, ako sú IKT používané, okrem vysvetlenia autori uvádzajú aj výpovede učiteľov, na základe ktorých boli dané spôsoby využitia IKT stanovené. V predposlednej podkapitole venovanej empirickému spracovaniu dát sa autori zamerali na mocenskú rovinu práce s IKT, pričom stavajú navzájom do konfrontácie päť typov moci so zisteniami výskumu. Tento fakt vyzerá veľmi zaujímavo v pozitívnom slova zmysle, keďže autori svojimi výsledkami spochybňujú platnosť teórie. Okrem rozpracovania problematiky moci autori na základe zistených výsledkov, najmä kvalitatívneho šetrenia, opisujú rôzne stratégie, ktoré sa vyvíjajú u učiteľov ako reakcia na prítomnosť IKT v škole. Táto podkapitola obsahuje ešte jeden úkaz, ktorý patrí skôr medzi občasnú ukazovateľa vo výskumných šetreniach, a to použitie faktorovej analýzy. Táto štatistická metóda patrí medzi obľúbené metódy v zahraničí, ale ako je možné vidieť aj na tomto príklade, nachádza si cestu už aj medzi českých vedecko-výskumných pracovníkov. Síce striktný kvantitatívny výskumník by povedal, že pri použití danej metódy sa vyskytli určité nedostatky, ale niekde sa začať musí a jej udomácnovaním sa v českých končinách sa postupne dopracujeme k svetovo uznávanej úrovni. V poslednej kapitole, týkajúcej sa empirického šetrenia, sa autori zaoberajú rolou učiteľa vo výuke s IKT podporou. Za pomoci získaných dát z kvalitatívneho aj kvantitatívneho šetrenia autori monografie rozoberajú zmenu úlohy učiteľa v triede od jeho úlohy poskytovateľa poznatkov k úlohe poradcu a partnera pre žiakov.

Zvyšok monografie tvorí záver, v ktorom autori zhrňujú zistené výsledky, zoznam použitej literatúry, ktorým autori preukazujú zorientovanosť v problematike týkajúcej sa využívania IKT. Autori poskytujú čitateľom aj dotazník, ktorý bol použitý vo výskume, čím sa pravdepodobne snažia nepriamo naznačiť jeho možné použitie ďalšími záujemcami o danú problematiku a očakávanie konfrontácie s ich výsledkami.

Záverom môžem dodať, že daná monografia prináša nové informácie nielen teoretického, ale aj empirického charakteru, ktoré posúvajú oblasť výskumu IKT o ďalší krok vpred. Daná monografia by mala patriť do knižnice nielen začínajúcich výskumníkov v uvedenej oblasti, ale aj profesionálov.

Milan Kubiatio